

Zagrebu, a ova knjiga predstavlja njegovu disertaciju obranjenu na Humboltovom sveučilištu u Berlinu 2004. godine. U njoj su filozofija i prevodenje povezani pomoću jedne zajedničke teme — jezika.

U prvom dijelu knjige, pod naslovom »Ime materinskog jezika«, autor govori o svojim iskustvima vezanima za jezik i prevodenje u Hrvatskoj od početka devedesetih godina. Kaže da su devedesete godine u Hrvatskoj »značile kraj moje prevodilačke karijere. Nije samo rat sa svojim rušilačkim posljedicama na materijalnom, moralnom i intelektualnom planu učinio nemogućim nastavak mog prevodilačkog rada. Nova 'demokracija' donijela je i nove (a ponekad stare) odnose moći sa sobom, koji su neposredno djelovali na kulturu i intelektualni rad. Ukratko: stara 'hrvatska straža' zauzela je ponovo svoju poziciju, ali ovaj puta s demokratski legitimiranom državnom vlasti i s klerikalno-nacionalistički nahuškanom većinom iza sebe. Prvo na čemu se ta nova kulturna i ideološka hegemonija okušala bio je jezik. Najhitniji zadatak bio joj je radikalno odvajanje hrvatskog od srpskog — koji su dođuše lingvistički jedan te isti jezik, ali su se kulturno, povijesno i politički razvijali kao dva samostalna jezika (Ova tvrdnja je sporna u političkim i ideološkim okolnostima koje danas vladaju u Hrvatskoj. Ja se osobno kod tog pitanja držim jedne vrlo mudre definicije 'hrvatskog odnosno srpskog' jezika, koju je svojedobno dao hrvatski književnik Miroslav Krleža: 'Hrvatski i srpski su jedan te isti jezik, koji Hrvati nazivaju hrvatski, a Srbi srpski.'). Radilo se o akciji čišćenja velikih razmjera, koja se sprovođila na dvije razine. Kao prvo je institucija jezičnog lektorstva, koja je korištena u svim medijima i izdavačkim kućama, uzdignuta u neku vrstu 'političkog komesarijata' jezika i opskrbljena sveobuhvatnim ideološkim autoritetom. Ni jedna jedina riječ nije više smjela dospjeti u javnost bez odobrenja tih čuvara čistoće hrvatskoga jezika, koji su jedan tip pretorijanske gar-

---

Institucionalizirani jezični teror

Boris Buden: *Der Schacht von Babel*. Kadmos, Berlin, 2005.

Na početku knjige piše o autoru: »rođen 1958. u Hrvatskoj, filozof, esejist i prevodilac, živi u Berlinu i Beču«. Studirao je u

de. Kao drugo, nastala je masovna jezična histerija u populistički obilježenoj političkoj situaciji. Jezik odnosno način izražavanja svakog pojedinog čovjeka postao je izvrgnut kontroli od strane drugih ljudi u svim dijelovima svakodnevnog života. U tramvaju, kod mesara, na plaži pa čak i među rođacima se non-stop svaka izgovorena riječ provjeravala da li je dovoljno hrvatska. Svatko se odjednom osjećao pozvanim da se brine o čistoći jezika i da 'zagađivače jezika' što je moguće brže — i što je moguće glasnije — identificira, javno žigoše i spriječi u njihovim 'pokušajima sabotaze'. Tražiti umjesto deset deka (hrvatski) sto grama (srpski) salame moglo je biti vrlo neugodno, a ponekad i opasno. Tako je svaki oblik društvene jezične prakse postao podložan totalitarnom sistemu nadgledanja jezika« (10–11).

Autor nastavlja kako »nije nikakvo čudo što se u takvim okolnostima i prevodilačka djelatnost radikalno izmijenila. Hrvatski prevodioci sudjelovali su, mnogi dobrovoljno, u nacionalnoj akciji čišćenja jezika. Pritom je jezik prijevoda preuzeo ne samo zadatak da se što više udalji od srpskoga, nego i da tobožnju supstanciju hrvatskoga jezika, njegovu jezgru zatrpavanu 'tisuću godina' nadmoćnim stranim utjecajima, ponovo ogoli« (11).

Tako su »prevodenja u opisanim političkim okolnostima u Hrvatskoj većinom postala 'pohrvaćivanjem'. I to do bolesnih razmjera. Naprimjer, prvi srpski film koji je nakon rata došao u Hrvatsku također je preveden na hrvatski. To si čovjek mora ovako predočiti: glas u filmu kaže 'Dobar dan', a titlovani tekst ponavlja 'Dobar dan'. Glas nastavlja 'Kako ste?', a titlovani tekst ponavlja 'Kako ste?' — i tako dalje, ne računajući one sasvim malobrojne različite riječi, koje ionako svatko u publici razumije. Misao Waltera Benjamina [...] da u prijevodu treba odzvanjati eho originala ostvarena je ovdje u obliku parodije. U tami kinodvorana pozdravila je pretežno mlada publika taj veličanstveni prevodi-

lački podvig salvama smijeha. Međutim vani, na svjetlu političke stvarnosti, taj prijevod je sve drugo samo ne smiješan« (13).

Pohrvaćivanje se rukovodi idejom »da jezik (uključujući i prevodenja s drugih jezika) treba praviti vlastitu naciju« (13). No, pravljenje nacije danas ne može biti cilj kad je taj cilj već ostvaren prije gotovo stotinu godina. Osim toga, ostvaren je čak i najveći mogući cilj svake nacije, a to je osnivanje nacionalne države. Stoga ni nacija ni država ne mogu služiti kao opravdanje za nekakva jezična pohrvaćivanja.

Nasilno cenzuriranje jezika u Hrvatskoj suprotno je od demokracije i uništava slobodu korištenja jezika (14–16). Za slobodu je potrebno da jezik »smije biti i individualan i eksperimentalan, a da time nije ugrožena njegova tobožnja 'supstancija'« (14–15). U slobodi prevladava »želja za što je moguće širom komunikacijom i za svrhovitom jednostavnošću jezika« (15), a upravo toga nema u današnjim pohrvaćivanjima. Budući da se pohrvaćivanja sastoje od izmišljanja riječi i forsiranja zastarjelih izraza, ne čudi što Buden kaže da jezik Krležje »zvuči našoj generaciji manje arhaično od današnjeg hrvatskog« (14).

Govoreći o školama, Buden zapaža da u njima dominiraju »nacionalni i gotovo isključivo jednojezično oblikovani školski sistemi, koji sprečavaju i blokiraju proces kulturnog razvoja u smjeru višejezične prevodilačke prakse« (25). Tako škole daleko zaostaju za stvarnim potrebama u svijetu, gdje razvoj ide u smjeru da »nema povratka u dominaciju nacionalnog jezika ili nacionalne kulture« (25).

Povezivanje raznih dijelova svijeta suočeno je s problemom međusobne komunikacije jer »raznovrsnost jezika otežava univerzalnu komunikaciju ljudi« (21). Već i u mitu o Babilonskoj kuli, na koji upućuje naslov knjige Borisa Budena, »nastanak raznovrsnog mnoštva jezika se shvaća prvenstveno kao kazna Božja i kao prokletstvo« (19). Izlazu iz tog prokletstva

bliže su zajednice koje nisu obuzete prav-
ljenjem jezičnih razlika.

Buden podsjeća da »jezične zajednice nisu date prirodom niti su sudbinom predodređene«. One su nastajale spletom okolnosti, »i to ne prije mnogo vremena« (46–47). Na pitanje »Može li obična jezična zajednica stvoriti naciju?«, Buden odgovara negativno (47–48). Pokazuje da se zato poseže za principom rase, a »pritom 'rasno' nije ništa drugo nego simbolička jezgra u kojoj se rasa i nacija u glavama ljudi poistovjećuju i u kojoj se rasno jedinstvo može predstaviti kao izvor povijesnog kontinuiteta naroda. Ta simbolička jezgra omogućuje da nastane fikcija rodoslovlja — tj. da nastane predodžba da je svaka ranija generacija predavala sljedećima biološku i duhovnu supstanciju, pomoću koje se uspostavilo srodstvo između pripadnika ranije i današnje zajednice« (48). Takva »nacionalna ideologija ima zadatak da konstruira narod kao fiktivnu etničku cjelinu«, pa se onda ljudi »mogu u ime nacije [...] upotrijebiti za različite političke svrhe« (46).

Kao što je iz ovog kratkog uvida u knjigu Borisa Budena vidljivo, čitatelj se u njoj može informirati o aktualnoj jezičnoj cenzuri u Hrvatskoj. Sigurno je da nakon čitanja neće ni pomišljati da postavi pitanje zašto autor, Hrvat, više ne živi u Hrvatskoj, zašto je doktorirao u Berlinu a ne u Zagrebu, i zašto je za jezik svog doktorata i ove knjige odabrao njemački, a ne svoj materinski jezik. Uostalom, na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, gdje je završio studij, ne bi došlo u obzir ni da preda sinopsis disertacije jer Fakultet u pismenoj uputi za izradu sinopsisa podebljanim slovima zahtijeva od kandidata: **Sinopsis treba lektorirati.**

SNJEŽANA KORDIĆ